

Levende schilden en witte vlaggen

Eenzijdig debat over schendingen van het oorlogsrecht

Drs. A.C. Tjepkema – kolonel b.d. van de Koninklijke Luchtmacht
C.N.J. Neisingh – generaal-majoor b.d. van de Koninklijke Marechaussee

Inleiding

In 1990 schreef brigade-generaal J.C.A.C. de Vogel in een lovende bespreking van het toen pas verschenen boek *Mei 1940, de strijd op Nederlands grondgebied*¹, over het concluderende hoofdstuk *Proef op de som*: 'Het is naar mijn mening met name dit hoofdstuk, waarop nog wel reacties zijn te verwachten'.² Hoe profetisch zouden die woorden zijn! *Mei 1940* zou de katalysator van een debat worden waarin tal van veteranen, nabestaanden van veteranen, historici, amateur-historici en journalisten zich zouden mengen.

Terwijl historici van naam de auteurs prof. dr. H. Amersfoort en drs. P.H. Kamphuis in hun opvattingen steunden, vormde zich een groep veteranen en sympathisanten rond de veteraan ing. W.D. Jagtenberg. Onder hen bevond zich onder meer de oud-officier, historicus en auteur-specialist op het gebied van de Meidagen drs. E.H. Brongers. Daarnaast wist Jagtenberg ook enkele organisaties achter zich te krijgen, onder meer de militaire vakbond VBM-NOV³ en de Stichting De Greb, die onder meer via een website de herinnering aan de Slag om de Grebbeberg levend tracht te houden.⁴ Jagtenberg *cum suis* schatten dat zo'n 28.000 personen achter zijn 'streven naar gerechtigheid' stonden.⁵ Vijftig jaar na de Duitse invasie achtten de auteurs Amersfoort en Kamp-

huis de tijd gekomen om de snelle nederlaag van onze krijgsmacht in mei 1940 te verklaren. Het beeld dat namelijk al vanaf de dagen van deze nederlaag was ontstaan en dat zich sindsdien had geëxtrapoleerd, was naar hun mening gebaseerd op een aantal *idées fixes* die niet of slechts ten dele spoorden met de werkelijkheid. Zo'n idee was de 'onverhoedse en verraderlijke manier waarop het land door de Duitse krijgsmacht was overvallen'.⁶

Een tweede idee was dat de strijd ongelijk was geweest: tegen de Duitse tanks, jachtvliegtuigen, parachutisten en luchtgelande eenheden hadden Nederlandse militairen zich moedig verzet, maar met hun slechte bewapening hadden zij geen eerlijke kansen gehad. Het derde idee zou de combinatie zijn geweest van Duitse schendingen van het oorlogsrecht en de hulp van de vijfde colonne van verraders. In deze beeldvorming was de snelle nederlaag aan overmacht te wijten geweest en was dat een acceptabele verklaring, zo niet een rechtvaardiging voor het Nederlandse militaire optreden.

Na vijftien jaar fervente discussies in dagbladen en periodieken, een kort geding, reacties in nieuwe publicaties over de Meidagen en brieven aan vooraanstaande politici verschenen in het afgelopen jaar twee werken van hetzelfde instituut: de herziene twee-

de druk van *Mei 1940*⁷ en daaraan vooraf ging de verschijning van een monografie van de hand van Amersfoort, met de veelzeggende titel *Ik had mijn Roode-Kruis band afgedaan; oorlogsrecht en gedragingen van Nederlandse en Duitse militairen in gevecht, mei 1940*.⁸

Het is opvallend dat deze twee publicaties door aanzienlijk minder ophef zijn gevolgd. Wij nemen aan dat het debat dat zich concentreerde op de vraag of er in de Meidagen aan Nederlandse zijde evenveel c.q. even zware schendingen van het oorlogsrecht waren gepleegd, thans nagenoeg is afgesloten. Wij achten dan ook de tijd gekomen voor een terugblik op dit debat, die ten doel heeft de hoofdlijnen ervan te bespreken en tot een oordeel *sans préjudice* te komen over de inhoud ervan. Tevens hebben wij in dit verband enkele eigen gedachten ontwikkeld.

Protesten veteranen

Mei 1940 was binnen een half jaar uitverkocht, maar de ophef die het boek zou veroorzaken, kwam langzaam op gang. Jagtenberg c.s. namen aanstoot aan een aantal passages. De meeste consternatie veroorzaakte de stelling dat het gebruik van krijgsgevangenen als levend schild door de SS-troepen, met name bij de Grebbeberg 'als incidentele afwijkingen van

de norm, die net als de Nederlandse kant spontaan voortkwamen uit de hitte van het gevecht.⁹

Vijf jaar na het verschijnen van *Mei 1940* publiceerde Jagtenberg, veteraan van het 8^e Regiment Infanterie (8RI, een regiment dat op de Grebbeberg vocht), een brochure, die volgens hem fungeerde als 'een noodzakelijke ereplicht tegenover onze gesneuvelde kameraden, hun nabestaanden en de nog in leven zijnde militairen van mei 1940, die door een publicatie van onze overheid ten onrechte in hun goede naam en eer zijn aangetast'.¹⁰

In deze brochure was opgenomen een memorandum van Brongers, waarin deze het door Amersfoort geschreven hoofdstuk 11 (*De proef op de som*) aanviel. De kernbezwaren van Jagtenberg tegen *Mei 1940* waren dat zonder '...steekhoudend bewijs:

- de Duitse schendingen van het oorlogsrecht ontkend of gebagatelliseerd worden en dat
- de Nederlandse militairen ervan worden beschuldigd het oorlogsrecht op dezelfde schaal geschonden te hebben als de Duitse militairen'.¹¹

Bij het oplaaien van zoveel verontwaardiging kunnen wij het billijken dat Amersfoort en Kamphuis hun kruit droog hielden en zich in het debat uiterst terughoudend opstelden. Anderzijds moet worden gezegd dat de veteranen in de perceptie verkeerden tegen een moloch te vechten. Jagtenberg c.s. grepen dan ook elke gelegenheid aan om publiciteit te zoeken dan wel brieven aan de politieke leiding van Defensie en andere politici te richten. Pogingen tot het organiseren van zo'n debat liepen dus op niets uit. In 2000 vreesden de veteranen dat een herdruk van *Mei 1940* identieke passages over de vergelijkbaarheid van de schendingen van het oorlogsrecht zouden bevatten. Daarom spannen zij een kort geding aan om de gewraakte passages te rectificeren. Op 22 december 2000 luidde het vonnis dat de vorderingen werden afgewezen, maar dat door de auteurs bij het redigeren van een nieuwe tekst '...re-

kening zal worden gehouden met de door eisers geuite kritiek op de betreffende passages in de eerste druk. De tekst van de herdruk zal ook nog worden voorgelegd aan andere deskundigen, onder wie de historici prof. dr. J.C.H. Blom, prof. dr. T.Th.M. Bank en prof. dr. C. Fasseur. Ten aanzien van [...] soldaat G. Migchelbrink hebben gedaagden toegezegd de tekst te zullen aanpassen...'¹²

De positie van Amersfoort en Kamphuis

Van de zijde van Defensie genoten de auteurs steun tot de periode van het kort geding. De toenmalige minister, F.H.G. de Grave, die nogal publiciteitsbewust was, kon de golf van kritische aandacht voor de 'zaak-Jagtenberg' slecht waarderen. Per slot van rekening stond de geloofwaardigheid van het ministerie inzake de behandeling van veteranen (kiezers!) op het spel. Hij vroeg zich af hoe het met

de ministeriële verantwoordelijkheid voor producten van medewerkers van Defensie zat.

Hij stelde daarom, zoals dat gaat in risicomijdend polderland, een commissie in onder voorzitterschap van dr. C.M. Schulten¹³ om hem terzake te adviseren. Op dit punt aangekomen deden zich zeer uiteenlopende opties voor, variërend van de sluiting van de militair-historische instituten tot en met de kans om voor eens en altijd de betreffende materie goed te regelen. De laatste optie kreeg gestalte in het advies dat voortaan publicaties van historici binnen Defensie inhoudelijk voor rekening van de auteur(s) zouden komen. De minister nam dit advies over.

De aanleiding tot het schrijven van een boek, speciaal gewijd aan de werking van het oorlogsrecht, kwam enerzijds voort uit de behoefte van Amersfoort ongebruikt materiaal over deze interessante kwestie te publi-

Herdenking Grebbeberg, 4 mei 2005

(Foto C. de Bruijn; collectie NIMH)

die een nieuw licht op aspecten van de Mei-oorlog wierpen. Ten slotte zijn, mede onder invloed van het debat met Jagtenberg c.s. nieuwe inzichten aan het licht gekomen, die uiteraard zijn verwerkt in beide boeken, zij het niet steeds naar bevrediging van de veteranen.

Ontmythologisering

Elke generatie vanaf de Tweede Wereldoorlog heeft een eigen kijk op de oorlog. Dat is niets bijzonders, want 'het collectieve geheugen is nu eenmaal verbluffend kort', zegt de historicus H.W. von der Dunk. De generatie die de oorlog heeft meegemaakt, zag '...de Duitse overval en bezetting [...] niet enkel als uitvloeisel van een verwerpelijk systeem maar ook en vooral [...] in termen van een vijandige onderdrukking'.¹⁷ Die generatie

wilde na de oorlog de bezetting zo snel mogelijk de rug toekeren.

Pas in de jaren zestig, met de opkomst van een nieuwe generatie, verschoof het collectieve beeld. Onze (naoorlogse) generatie werd opgevoed met absolute waarden als 'goed en fout' (er waren ook 'goede' Duitsers!). Voortaan was het nazisme identiek aan de massamoorden, aan Auschwitz. Het proces tegen Eichmann was daarvan het begin. Voor de vooroorlogse generatie daarentegen waren die massamoorden juist schuilgegaan achter hun eigen belevenissen. Honger en vorderingen kwamen in hun collectieve geheugen eerder dan het wegvoeren van de joden.

Projecteren wij deze constatering op het beeld van de veteranen. Zij hadden aanvankelijk een genuanceerd beeld van wat er in de Meidagen was gebeurd: een superieure Duitse strijdmacht had het Nederlandse leger in vijf dagen doen capituleren, maar er waren ook aan Nederlandse zijde fou-

ceren en anderzijds in te haken op de actualiteit, zoals bijv. de zaak Erik O.¹⁴ Desgevraagd voegde Amersfoort hieraan toe dat een herziening van *Mei 1940* met daarin voldoende ruimte voor de werking van het oorlogsrecht, specifiek met betrekking tot de gebeurtenissen in de Meidagen, het boek uit het lood zou hebben geslagen.¹⁵ Anders gezegd, *De Armband* moet wel degelijk als een reactie op negatief getoonzette publicaties uit de achterban van Jagtenberg worden beschouwd.

Datzelfde geldt voor de wijzigingen in de herziene druk van *Mei 1940*. Waar de eerste druk nog 361 bladzijden telt, komt de tweede op 464 bladzijden. De extra pagina's zijn in hoofdzaak het gevolg van de verbeterde lay-out met veel meer foto- en kaartenmateriaal, waardoor het boek aanzienlijk aan aantrekkelijkheid heeft gewonnen.¹⁶ Daarnaast werden in de vijftien jaar liggend tussen beide drukken enkele werken gepubliceerd

Aanbieding van het boek 'Mei 1940, de strijd op Nederlands grondgebied' aan Z.K.H. Prins Bernhard door de vdl luitenant-generaal M.J. Wilmink en de heren P.H. Kamphuis en H. Amersfoort, Paleis Soestdijk, 1990

(Foto AVDKL; collectie NIMH)

ten gemaakt. Gaandeweg werd dat beeld bijgesteld: de Duitsers werden in de loop van de bezettingstijd hoe langer hoe verraderlijker en de eigen troepen hadden bij nader inzien helemaal niet slecht gevochten.¹⁸

Een radicale herziening van een tijdsbeeld heet ontmythologisering. De befaamde Britse historicus A.J.P. Taylor zegt ervan: *destroying legends is a service to historical truth*¹⁹. Dat wil niet zeggen dat historici daar per definitie naar streven. Een historicus formuleert eerst een probleemstelling en vormt vervolgens op basis van het

billijken. Het onderscheiden van goed en fout is secundair, primair is het begrijpen van gedrag door zich in te leven in de geestelijk toestand van degenen die het verhaal maken. Waarheidsvinding staat dus voorop; als het onderzoek leidt tot ontmythologisering is dat mooi meegenomen.

Een klassiek voorbeeld van ontmythologisering is het proefschrift van L. de Jong over de vijfde colonne.²⁰ Daarin toont hij aan dat alleen in Polen en in Zuid-Slavië militair vijfde colonne-werk op aanzienlijke schaal heeft plaatsgevonden.

Veel mensen hebben bij het ouder worden – een breukvlak doet zich vaak na pensionering voor – behoefte aan reflectie en zo mogelijk een gunstig moreel oordeel van anderen over hun handelwijze in het verleden. Niet zelden worden dan de meest vervelende herinneringen uit het geheugen verdrongen. Daarvoor in de plaats komt een min of meer acceptabel alternatief dat men debiteert wanneer de betreffende episode ter sprake komt.²¹ De behoefte aan een gunstig oordeel is omgekeerd evenredig aan de werking van het geheugen. Het geheugen is nu eenmaal selectief en lijdt aan cognitieve dissonantie. Als ook nog eens de werking van het strafrecht en het streven naar onderscheidingen in het geding komen, wordt het helemaal lastig een objectief beeld van de werkelijkheid neer te zetten.

Dat proces is de reden waarom de meeste waarde wordt gehecht aan de oudste verklaring. Een mooi voorbeeld hiervan geeft L. de Jong. Een overste van de genie vertelde in 1948 aan de Parlementaire Enquête Commissie ‘...omstandig en boeiend hoe hij op 7 mei 1940 ontdekte dat sabotage gepleegd was aan een sluisje dat voor de inundatie van een deel van de Grebbelinie van belang was, terwijl hij medio juni ’40 uitdrukkelijk verklaarde dat hij bij dat sluisje niets had kunnen ontdekken wat op sabotage wees.’²²

‘Alle verleden is slechts aanwezig bij de gratie van herinnering’, zegt Von der Dunk. Hij meent dat historici zelf geen helden en schurken scheppen maar slechts vastleggen hoe figuren zich in de ogen van de wereld presenteren. ‘En daarbij is het beeld zelden geheel uniform omdat figuren zich nooit aan iedereen volstrekt gelijk presenteren, naties, partijen, godsdiensten vechten doorlopend om dat juiste beeld en elk geschiedkundig oordeel komt *per definitie* in aanmerking voor revisie.’²³ Het is aan Amersfoort en Kamphuis te danken dat er vijftig jaar na de Duitse inval ruimte kwam voor een principiële bijstelling van het door het kwaad van Ausch-

De heer W.D. Jagtenberg, Doorn, 2005

(Foto R. Bol; Veteranen Instituut)

hem beschikbare feitenmateriaal een zakelijk oordeel. Die werkwijze verschilt in wezen niet van wat een rechercheur in een opsporingsonderzoek doet, zij het dat deze de resultaten van zijn bevindingen aan het Openbaar Ministerie overdraagt, terwijl de historicus in de meeste gevallen zijn bevindingen publiceert.

Onderzoek geschiedt meestal inductief met de formulering van een werkhypothese en vervolgens de toetsing daarvan. De historicus is terughoudend in het geven van een moreel oordeel; hij zal zelfs heel vaak de handelingen waarvan hij kennis neemt,

Veteranen verwijten historici wel eens dat zij de gebeurtenissen waarnaar zij onderzoek doen, niet hebben meegeemaakt en daarom te snel speculeren. Dat verwijt zou echter impliceren dat alle historisch onderzoek stil zou komen te staan. De vraag moet dan ook worden omgekeerd: kunnen tijdgenoten historisch onderzoek doen? Juist dat kan problematisch zijn, met name als zij deel hebben genomen aan de uitkomst van een historische gebeurtenis.

Gevoelens van bijvoorbeeld schuld, eerzucht en trots kunnen dan een geobjectiveerde uitkomst van het onderzoek in de weg staan.

witz vertekende beeld van de Meidagen. Na twee generaties leek het een goed moment om het beeld dat zich in de voorafgaande vijftig jaar bij de bevolking had gevormd, te herzien. Die revisie was dus vooral nodig voor de naoorlogse generaties. Het was daarnaast begrijpelijk dat zij, wellicht meer dan verwacht, een steen des aanstoots van een groep veteranen werd.

Schendingen van het oorlogsrecht

Hoewel het begrip 'schending van het oorlogsrecht' geen nadere definiëring behoeft, is het toch goed te melden dat er enkele termen in omloop zijn die hiervan moeten worden onderscheiden. De krijgslist bijvoorbeeld is wel geoorloofd. Men denke slechts aan het vanuit het westen aanvallen van het vliegveld Bergen, waar onze G-1 jachtvliegtuigen waren gestationeerd. Anders ligt het met de term ongeoorloofde krijgslist. Hieronder valt het misbruik van Nederlandse uniformen, zoals toegepast op onder meer de pantsertrein van Gennep naar Mill.

Amersfoort noemt deze schendingen dan ook 'structurele schendingen'²⁴, oftewel verraderlijke gedragingen opgenomen in de gevechtsplannen. Hij legt in *De Armband* de nadruk op de andere (niet-structurele) schendingen die hij 'gelegenheidsschendingen' noemt. Elders plaatst hij regelmatig oorlogsnoodzaak tegenover oorlogsrecht.²⁵ Het begrip 'oorlogsnoodzaak' is in de literatuur veelgebruikt, maar ook veelbesproken.²⁶ Gebruik van het woord noodzaak suggereert naar onze mening teveel dat er geen andere mogelijkheden zouden zijn om het (oorlogs-)doel te bereiken, en dat men dus 'noodgedwongen' het oorlogsrecht zou moeten schenden. Daardoor zouden dan deze schendingen in zekere mate gelegitimeerd zijn.

Hoe dan ook, het kenmerkende van de niet-structurele of niet-systematische schendingen is dat ze niet zijn opgelegd door de hogere leiding, maar gepleegd worden door individuen,

meestal in de hitte van het gevecht. Voorts zijn er tal van inbreuken op het strafrecht gepleegd. Een bekend geval is de executie van de kantonnementscommandant, reserve luitenant-kolonel J.A. Mussert, een oudere broer van de leider van de NSB. In totaal liepen er na de capitulatie zo'n 1800 strafzaken tegen Nederlandse militairen. Hiervan kwamen uiteindelijk slechts enkele tot tenuitvoerlegging.²⁷ Niet onbelangrijk is ook de melding van Amersfoort dat het (Nederlandse) Algemeen Hoofdkwartier in twee maanden na de inval een lijst had opgesteld met 25 incidenten aan Duitse

de vormde van de 207de divisie die door de Nederlandse verdediging heen brak. Zodoende werd de *Waffen-SS* moreel op één lijn werd gesteld met het Nederlandse leger. In de loop van de Tweede Wereldoorlog en later heeft de *SS* zich een sinistere reputatie gevestigd. Die reputatie is vanzelfsprekend later op het gedrag van het betreffende *SS*-regiment geprojecteerd. Het is echter weinig aannemelijk dat in de Meidagen die reputatie de Nederlandse troepen schrik heeft ingeboezemd. Wij maken dat onder meer op uit de uitspraak van Jagtenberg die ons desgevraagd meedeelde

Duitse 'Fallschirmjäger' springen boven Nederlands grondgebied uit Junker Ju-52 transportvliegtuigen, 10 mei 1940 (Collectie NIMH)

zijde, klaarblijkelijk alle schendingen van het oorlogsrecht.²⁸

Het ergste pijnpunt bij de veteranen nu was dat de auteurs van *Mei 1940* beweerd zouden hebben dat aan beide zijden ongeveer evenveel schendingen van het oorlogsrecht hadden plaatsgevonden. Dat was een gewaagde stelling, omdat ten eerste alleen Nederlandse bronnen melding maken van zowel Duitse als Nederlandse inbreuken.

Ten tweede vonden de meeste schendingen plaats tijdens de Slag om de Grebbeberg, waar een *SS*-regiment, de *SS-Standarte Der Führer*, de voorhoede

dat hij destijds niet beseftte dat hij *SS*-ers tegenover zich had.²⁹

Nu toont Amersfoort aan dat de Duitse legerleiding na de Poolse veldtocht, waar nogal wat schendingen van het oorlogsrecht (vooral door politietroepen) hadden plaatsgevonden, de touwtjes met het oog op de *Westfeldzug* had aangetrokken. Het is niet moeilijk zich voor te stellen wat de achtergrond van deze maatregel was: enerzijds het besef dat men nu tegen een 'broedervolk' optrok, anderzijds het herstel van de gevechtdiscipline. Amersfoort plaatst het laatste aspect in het kader van het besef bij de top

van het leger dat 'het gedachtegoed van het nationaal-socialisme vat begon te krijgen op de cultuur binnen de organisatie en op de houding tegenover legitieme gewelddadigheid. Dat vond zij ongewenst. In elk geval bij de komende confrontatie met de geregelde strijdkrachten van de wettelijke mogendheden.'³⁰

De veteranen zijn er evenwel van overtuigd dat het nazi-gedachtegoed wel degelijk effect had op het optreden van het ss-regiment. Immers, hoe anders valt te verklaren dat uitgerekend de meeste inbreuken op het oorlogsrecht door militairen van dat regiment zijn geschied? *Mei 1940* vermeldt echter ook een opvallende correctie van een officier van hetzelfde regiment. Toen namelijk op 11 mei in de laatste fase van het infanterieduel met 8RI de laatste voorpost zich overgaf, vond er een incident plaats waarbij twee Nederlandse soldaten, onder wie soldaat G. Migchelbrink, werden doodgeschoten, terwijl er voor de overige krijgsgevangenen executie dreigde. 'Een Duitse officier wist dit echter te verhinderen door voor te stellen de mannen als levend schild te gebruiken bij het doorzoeken van de voorposten. Alle stellingen bleken verlaten te zijn.'³¹ Voor Amersfoort is dit incident een bewijs van het handhaven van de gevechtdiscipline, juist bij de *Waffen-ss*, de veteranen zien in het misbruik van krijgsgevangenen als levend schild een zoveelste bewijs van de perfiditeit van de aanvaller.

Het incident dat de eerder³² vermelde soldaat Migchelbrink het leven kostte, kreeg extra aandacht, onder meer in televisie-uitzendingen, omdat in de eerste druk van *Mei 1940* stond beschreven dat diens dood het rechtstreeks gevolg was van het eigenmachtig neerschieten van een ss-er tijdens de overgave van zijn sectie. Deze schending van het oorlogsrecht was, afgezien van een enkel witte vlag-incident, de enige die in dat werk werd genoemd en dus een zwakke onderbouwing van de stelling dat aan Nederlandse zijde nagenoeg evenveel

inbreuken waren gepleegd. Toen ook nog eens bleek dat de verklaring over de dood van Migchelbrink afkomstig bleek te zijn van een sergeant³³ die zelf in het gevecht had gefaald en er andere verklaringen³⁴ opdoken die spraken van een woordenwisseling met ss-ers als aanleiding voor de executie van Migchelbrink, was het hek van de dam.

Sommige veteranen en medestanders gingen zo ver te beweren dat er geen enkele schending van het oorlogsrecht door een Nederlandse militair was gepleegd. Jagtenberg daarentegen zelf zegt dat het onzin is te beweren dat er geen inbreuken op het oorlogsrecht aan Nederlandse zijde hebben plaatsgehad.³⁵ Dit lijkt strijdig te zijn met de teneur van zijn brochure waarin de twee in *Mei 1940* gereleeverde incidenten ('Migchelbrink' en 'witte vlag') omstandig worden aangevallen.³⁶ Nu hoeft Jagtenberg niet voor Amersfoort en Kamphuis in het krijt te treden door zelf 'betere' bewijzen voor Nederlandse schendingen te leveren, maar hij zet zijn achterban wel op het verkeerde been. Zo denkt de amateur-historicus B. Cornielje dat de auteurs van *Mei 1940* 'het fundament van hun betoog' uitsluitend baseren op de zaak Migchelbrink: 'Verwijder de kwestie Migchelbrink en het hele theoretische bouwsel stort in'.³⁷

Kwalitatief en kwantitatief

In *De Armband* behandelt Amersfoort uitvoerig de Nederlandse en Duitse schendingen van het oorlogsrecht. Hij acht het echter niet zinvol deze kwalitatief en kwantitatief te analyseren. Voor het eerste voert hij de volgende redenen aan. 'Zo lijken bepaalde schendingen meer te horen bij de rol van de

Het begraven van de gesneuvelde Nederlandse militairen op het ereveld Grebbeberg, direct na de gevechten, Rhenen, mei 1940

(Collectie NIMH)

aanvaller en andere meer bij de verdediger [...] Het dekken achter krijgsgevangenen om daarmee voordeel te behalen, hoort meer bij het aanvallend gevecht [...] Verder past het misbruik van de witte vlag bij terugtochtbewegingen meer bij een in het nauw gebrachte verdediger.³⁸ Onze kritiek op dit standpunt is dat hiermee niet de ernst van het ene type schending ten opzichte van het andere wordt uitgedrukt. Immers, het gebruik maken van levende schilden³⁹ neigt naar (voorwaardelijk) opzet, een weloverwogen handeling om het eigen risico te beperken.

Het gebruik van de witte vlag om de vijand tot ophouden met vuren te bewegen daarentegen is in vele gevallen een paniekmaatregel voor lijfsbehoud. In de perceptie van de aanvaller is het gebruik hiervan verraderlijk als nevenheden van de witte vlag hijsers⁴⁰ blijven doorvechten. Als er al

een berechting zou plaatsvinden voor schendingen van het oorlogsrecht, dan zou het laatste geval in onze ogen beslist een lagere strafmaat kennen dan de eerste. Bij het gebruik van de witte vlag past trouwens een kanttekening. In de geleerden had de mening postgevat dat deze voor de wil tot overgave stond. Volgens het oorlogsrecht is de witte vlag echter de uitdrukking van de wil tot onderhandelen, al zal bij de verdediger overgave meestal wel het doel daarvan zijn geweest.

Nu een kwantitatieve vergelijking. Daar komen we bij Amersfoort nog minder ver. Wel lijkt hij afstand te nemen van wat Kamphuis bij de introductie van de eerste druk in *Vrij Nederland* schreef: 'In het heetst van de strijd zijn – dat staat echt vast – aan beide zijden inbreuken op het oorlogsrecht gepleegd. Aan Duitse kant niet opvallend meer dan aan de Ne-

derlandse zijde'.⁴¹ Amersfoort verwoordt het nu als volgt: 'Wie kennis neemt van de collectieve gevechtsverslagen en dan vooral van die over de strijd op de Grebbeberg, rondom Den Haag en die bij Dordrecht, ontkomt niet aan de indruk dat Duitse militairen zich vaker dan Nederlandse hebben bezondigd aan verboden handelingen. [...] Maar een dergelijke indruk berust op een oppervlakkige waarneming.

Het Duitse leger maakte meer krijgsgevangenen dan het Nederlandse en alleen daarom was de kans op Duitse misstappen tegenover krijgsgevangenen groter dan die op Nederlandse.'⁴²

Wie mocht denken dat Amersfoort hier de toepassing van oorlogsschendingen ten onrechte beperkt tot misstappen met betrekking tot krijgsgevangenen, vergist zich. In Jagtenbergs brochure gaan alle 52 getuigenverklaringen inzake Duitse inbreuken op het

oorlogsrecht over misstappen jegens krijgsgevangenen.⁴³ Overigens had de commandant veldleger, luitenant-generaal J.J.G. Baron van Voorst tot Voorst, al in 1948 geconstateerd dat er zich onder meer 37 gevallen van misbruik van het Nederlandse uniform en vijf van het misbruik van speciale kleding (spoorwegaarbeiders) hadden voorgedaan, 51 gevallen van misbruik van krijgsgevangenen (waarvan 32 op de Grebbeberg) en vier van het afmaken van weerloze krijgsgevangenen.⁴⁴ De Enquête Commissie zelf constateerde als schendingen van het oorlogsrecht het beginnen van vijandelijkheden zonder dat er een ultimatum was gesteld en zonder dat de oorlog was verklaard; voorts het misbruik van Nederlandse uniformen en het dekken achter krijgsgevangenen en burgers bij wijze van levend schild. Opmerkelijk is dat de Commissie deze schendingen als systematisch omschreef maar er aan toevoegde dat nader onderzoek geboden was.⁴⁵

Maar stel dat er 52 schendingen van het oorlogsrecht aan Duitse zijde hebben plaats gehad – de veteranen rekenen elders van enige honderden – hoe zit het dan met een telling aan Nederlandse zijde? Wij komen na een telling in *De Armband* op circa twintig, de website van Stichting De Greb vermeldt er twaalf, maar deze beperken zich tot de omgeving van de Grebbeberg. Amersfoort zegt desgevraagd dat hij niet alle schendingen aan Nederlandse zijde heeft beschreven, maar men mag aannemen dat hij de belangrijkste heeft behandeld.⁴⁶

Zijn bezwaren tegen een kwantitatieve vergelijking zijn dat de inbreuken vrijwel uitsluitend in Nederlandse bronnen zijn te vinden; dat de bronnen soms niet betrouwbaar zijn; dat ze te vinden zijn in vele jaren na dato uit het geheugen opgemaakte verslagen en tenslotte dat ze om uiteenlopende motieven tot stand zijn gekomen: naast historisch onderzoek ook voorbereidend justitieel onderzoek en onderzoek ten behoeve van de verlening van dapperheidsonderscheidingen. Bovendien constateert hij

dubbeltellingen, schijnschendingen, gevallen van horen zeggen en krijgslisten.⁴⁷ Dat alles neemt niet weg dat wij het op grond van onze tellingen plausibel achten dat het aantal schendingen aan Duitse zijde dat aan Nederlandse zijde ruimschoots overtreft ofwel dat er *opvallend meer* en ernstiger inbreuken aan Duitse zijde zijn gepleegd.

Systematisch of incidenteel?

Een ander twistpunt was de vraag of de schendingen van het oorlogsrecht systematisch waren of incidenteel. Systematisch of structureel wil zeggen dat zij deel uit maakten van het systeem. Amersfoort definieert als voorwaarden hiervoor '...dat het leger in kwestie het oorlogsrecht voor de gevechten in mei 1940 op Nederlands grondgebied minstens zou hebben afgewezen, dit afwijzen aan zijn personeel bekend zou hebben gemaakt en schendingen zou hebben toegelaten, aangemoedigd of zelfs opgedragen. Bij structurele schendingen is de leiding van de operaties en gevechten direct of indirect betrokken en in het uiterste geval daaraan medeplichtig doordat het schenden van het oorlogsrecht tot de algemeen en van hogerhand geaccepteerde en/of opgedragen strijdmethoden behoort'.⁴⁸

Nu achten wij deze kennelijk cumulatief bedoelde voorwaarden nogal zwaar. Wij denken dat het ook mogelijk is van systematische schendingen te spreken als alleen de laatstgenoemde voorwaarde van kracht is, namelijk dat de leiding op de hoogte is van wat er zich in het voorterrein afspeelt, maar niet ingrijpt. Dat zou zich kunnen voordoen als subalterne officieren elkaar informeren over het succes van het gebruik van krijgsgevangenen als levend schild. In elk geval kan het er dan op lijken dat een lange aaneenschakeling van dit soort incidenten tenminste de uiterlijke kenmerken van een systematische schending van het oorlogsrecht vertoont. Formeel is dan wellicht geen sprake van systematische schendingen, maar de perceptie van de tegenstander gaat dan wel in die richting.

Zoals gezegd, waren vermoedelijk de meeste Nederlandse militairen zich niet bewust van het begrip ss. Als ze al het nieuws van de voorafgaande jaren volgden, dan lag nog niet het verband met de voorhoede van de betreffende Duitse divisie voor de hand. Hoogstens moeten de Nederlanders hebben gedacht dat ze met stoottroepen te maken hadden, een fenomeen dat al sinds de Eerste Wereldoorlog bestond. Vraag nu is of de ss-militairen in die dagen van hetzelfde morele

gehalte waren als het reguliere Duitse leger, de *Wehrmacht*. Men leest wel eens dat nogal wat lieden van de straat waren toegetreten, maar als dat al zo was, dan is de invloed van die achtergrond op hun gedrag tijdens het gevecht niet te bepalen, toen niet en nu zeker niet.

Zeker is dat andere ss-troepen zich in de Meidagen in het algemeen correct hebben gedragen. De belangrijkste reden voor de *Wehrmacht*-divisiecommandant dit regiment, de *ss-Standard Der Führer*, voor die rol te selecteren is volgens H.W. van den Doel, de auteur van het hoofdstuk *Het Veldleger bezwijkt*, de wens 'zijn eigen troepen te sparen'.⁴⁹ Amersfoort zegt over deze selectie: 'Omdat dit regiment gemotoriseerd was, trad het in de voorhoede op.'⁵⁰ Wij zien tussen deze twee redenen geen tegenstelling en merken op dat het regiment nog geen gevechtservaring had en zich als voorhoede van een divisie van de *Wehrmacht* moest bewijzen. De druk die hiermee gepaard ging, kan tot een aantal schendingen hebben geleid dat beduidend groter was dan elders.

'Historikerstreit'

Los van het bovenstaande achten wij het relevant een uitstapje te maken naar een Nederlandse *Historikerstreit*. Dat begrip is geboren toen de Duitse historicus Ernst Nolte de these poneerde dat Auschwitz een reactie was op de Goelag. Vele collega's vielen toen over hem heen. Stond Nolte tamelijk alleen, Kamphuis en Amersfoort daarentegen genoten de steun van de meeste collega's, toen zij in 1990 de knuppel in het hoenderhok wierpen. Een uitzondering vormde de reeds enkele keren geciteerde historicus E.H. Brongers.

Zoals gezegd bevat de brochure van Jagtenberg een memorandum van Brongers waarin deze op zeventien punten het door Amersfoort geschreven hoofdstuk 11 van de eerste versie van *Mei 1940* aanvalt. Het laatste punt is meer reflectie dan kritiek. Wij heb-

Vernielde spoorlijn met een ontspoorde Duitse pantsertrein, omgeving Mill, mei 1940 (Collectie NIMH)

Gesneuvelde Nederlandse soldaten worden geïdentificeerd door Duitse militairen en Nederlandse artsen en burgers op de Grebbeberg, Rhenen, 16-20 mei 1940 (Collectie NIMH)

ben geconstateerd dat van de overblijvende zestien punten er acht zijn aangepast in de tweede druk. Van zeven overige bezwaren in genoemde brochure was slechts één aanleiding voor revisie. Het voert te ver om in het kader van dit artikel deze herzieningen inhoudelijk te bespreken. Uitzonderingen willen wij maken voor de kwestie hoe lang de Duitsers hadden uitgetrokken voor de verovering van ons grondgebied en voor de vraag of er elitetroepen waren ingezet om een snelle verovering van Nederland mogelijk te maken.

Wat de benodigde veroveringstijd betreft dacht de legerleiding in de jaren dertig dat de Vesting Holland het drie maanden zou kunnen uithouden en dat dan hulp van buitenaf ons zou kunnen ontzetten.⁵¹ Amersfoort zegt over de geplande tijd aanvankelijk: 'Voor de verovering van Nederland waren immers niet meer dan vijf dagen uitgetrokken'. In de tweede

druk, iets voorzichtiger: 'Voor de verovering van Nederland zouden naar verwachting immers niet meer dan rond vijf dagen nodig zijn'.⁵² Brongers geeft na het verschijnen van de eerste druk het volgende commentaar op de vijf dagen: '...Wat is de bron van deze bewering? Op pagina 100 lezen we slechts dat vooraf niet was te zeggen, hoe lang het Nederlandse leger de Vesting Holland nog kon behouden, nadat de Moerdijk-bruggen waren bereikt (Duitse beoordeling)'.⁵³ Wij achten deze conclusie op grond van de tekst niet gerechtvaardigd. Wij lezen dat de Duitsers er van uitgingen dat 'het lot van Nederland op de derde oorlogsdag beslist zou kunnen zijn'.⁵⁴

Dat het Duitse leger dan hoogstens nog enkele dagen nodig zou hebben om de Vesting Holland te nemen, ligt dus voor de hand. Wij veronderstellen dat Brongers onaangenaam getroffen is door deze inschatting. Hij verdedigt zelf de these dat het Nederlandse

leger het vijf dagen heel knap heeft uithouden, in weerwil van het Duitse vertrouwen op een veel snellere verovering. Hij zegt bijvoorbeeld dat in de Duitse planning de versperringen tussen de grens en de IJssel-linie de vijand niet meer dan enkele uren zouden ophouden en '...er werd aangenomen dat de 5 infanteriebataljons die achter de 120 kilometer lange rivier lagen het 12 tot 24 uur konden uithouden. [...] Indien hij met overmachtige krachten aanviel, konden we zijn strijdmacht reeds na één dag – en mogelijk nog eerder – voor de Grebbelinie verwachten'.⁵⁵ Verderop: 'Met al die strijdkrachten zou generaal Hansen een bliksemaanval uitvoeren, waarbij de Grebbeberg en de stad Amersfoort doelen vormden die op de 1e oorlogsdag genomen moesten zijn'.⁵⁶ Ook L. de Jong meldt dat '...zowel het verloop als de duur van de veldtocht in Nederland Hitler en zijn generaals tegengevallen zijn'.⁵⁷

Nu de kwestie van de elitetroepen. Brongers c.s. benadrukken dat een belangrijke sleutel tot de snelle Duitse overwinning de inzet van elite-eenheden vormde. De tweede versie van *Mei 1940* kenmerkt zich door een grondiger opsomming van de factoren die bij de inval in Nederland in het geding waren. Zo zet Amersfoort in hoofdstuk 11 uiteen dat de inzet van twee divisies vanuit de lucht bij Den Haag in feite een experiment op deze schaal was. ‘Deze actie was een troetelkind van Görings *Luftwaffe* [...] Wij moeten ons dan ook hoeden voor al te ver gaande conclusies als zou het optreden van het *Luftlandekorps* en van ss-eenheden op ons grondgebied een aanwijzing zijn voor het bijzondere belang van het Nederlandse operatietoneel.’⁵⁸ Nu had ook De Jong al geconstateerd dat het met het elitekarakter van de luchtlandingstroepen wel meeviel: ‘...die cijfers tonen aan, dat althans deze militairen niet bepaald blaakten van strijdlust. De behoefte om vóór alles dekking te zoeken (een behoefte die zich ook bij talrijke Nederlandse militairen manifesteerde) kwam ook bij andere Duitsers voor’.⁵⁹

Interessant is een polemiek tussen Brongers en De Jong in *Ons Leger* van 1970.⁶⁰ Wij achten deze relevant, mede gegeven het feit dat Jagtenberg nogal eens De Jong als een belangrijke getuige à décharge claimt.⁶¹ In *Ons Leger* constateert Brongers ‘...dat de toegenomen toegankelijkheid van Duitse bronnen heeft aangetoond dat de Nederlandse prestaties dikwijls onderschat bleken’ en dat ‘...ook vérstrekkende gevolgen van de geboden weerstand voor het verdere verloop van de Tweede Wereldoorlog aan het licht kwamen’.

Verderop verwijt Brongers De Jong negativisme. In zijn repliek antwoordt de laatste over de gevechtsverslagen inzake de Meidagen: ‘Ik zie niet in waarom deze commandanten *toen* een beeld zouden hebben vastgelegd dat voor de strijdende Nederlandse troep extra ongunstig zou zijn geweest. Omgekeerd valt heel wel in te zien (maar deze gedachte schijnt bij ma-

jaar Brongers nooit gerezen te zijn) waarom door Duitsers tijdens en vooral ook na de oorlog in hetgeen zij schrijven, hoog opgegeven werd van het verzet dat door Nederlandse geboden zou zijn: de aanslag op Den Haag (feit dat ik met alle duidelijkheid onderstreept heb) mislukt’.

De Jong legt uit dat hij meer vertrouwen heeft in ‘...de sobere, zakelijke en verantwoorde benadering van Nierstrasz⁶² dan in het uitgelaten enthousiasme waarvan de majoor getuigt’. Wij voegen hier aan toe dat De Jong wel eenderde van de vijftig correctievoorstellen van Brongers heeft overgenomen. Veruit de meeste daar-

voor terugschrikt citaten zodanig in zijn eigen richting te herformuleren dat zij zijn vooringenomen positie ondersteunen.⁶⁵

Slotbeschouwing

Frits Bolkestein heeft eens gezegd dat alleen de geschiedenis en de rede in de oriëntatie van een politicus kunnen voorzien. Aannemende dat ook anderen dan politici zich moeten kunnen oriënteren, impliceert het wel dat de geschiedschrijving een betrouwbaar beeld van het verleden moet kunnen schetsen. Waarheidsvinding en zo nodig het aan de kaak stellen van my-

Duitse ss-infanteristen van ‘der Standart Der Führer’ in dekking voor Nederlands vuur langs de weg Wageningen-Rhenen (Grebbeberg), mei 1940 (Collectie NIMH)

van hebben weinig om het lijf, maar wel ‘...de erkenning dat de Duitse *Wehrmacht* voor zover tegen Nederland ingezet, kwantitatief enigszins superieur was aan de Nederlandse en dat er ‘velen’ – en niet ‘duizenden’ – aan Nederlandse kant deserteerden.’⁶³

Rest ons te vermelden dat Amersfoort zich zeer kritisch toont over het werk van Brongers. Men leze *Mei 1940* er op na⁶⁴. In *De Armband* bewijst hij in twee voetnoten dat Brongers er niet

thes vormen dan de opdracht van de historicus die zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid serieus neemt. Wij menen dat er in 1990 voldoende aanleiding voor Amersfoort en Kamp-huis bestond om een visie op de Meidagen te publiceren die verder ging dan wat de officiële geschiedschrijving met in haar kielzog De Jong, had vastgelegd en die afrekende met wat Brongers in zijn omvangrijke werk in voor de oud-strijders gunstige be-woordingen had geponeerd.

Het is jammer geweest dat het Amersfoort en Kamphuis aan een gelijkwaardige oppositie heeft ontbroken. Partijen kunnen het eens zijn over de feiten en dan over de waardering ervan verschillen. Maar in dit debat bestaat er ernstig verschil van inzicht over de feiten, waardoor de waardering des te meer divergeert. Doordat genoemde auteurs er bovendien voor kozen het discours met de veteranen te ontlopen kreeg de kritiek een eigen dynamiek. Aldus kon een vacuüm ontstaan, waarin de temperatuur geleidelijk steeg. Zo hoog liepen de emoties op dat de veteranen in december 2000 hun grieven aan de rechter voorlegden. Zij hadden om begrijpelijke redenen haast. Vijf jaar later is de tweede versie van *Mei 1940* de nog levende veteranen tegengevallen. Dat kon ook moeilijk anders. Emoties kunnen nu eenmaal niet ‘gemanaged’ worden en het resultaat is dat de gewraakte teksten van het boek dan niet onbevooroordeeld worden gelezen.

De auteurs hadden, achteraf gezien, er in 1990 beter aan gedaan hetzij te zwijgen over specifieke schendingen van het oorlogsrecht aan Nederlandse zijde, hetzij ze zoveel mogelijk uit te spitten. Toegegeven, beide oplossingen kennen ook grote bezwaren, maar de tussenpositie van het oplichten van een tipje van de sluier is nog veel onbevredigender gebleken. De gekozen oplossing van de auteurs is kwalitatief van een hoog gehalte, maar kent een nieuw bezwaar. De tweede versie van *Mei 1940* biedt nog steeds weinig inzicht in de Nederlandse inbreuken op het oorlogsrecht en noopt degene die zich wil verdiepen in de essentie van het debat, *De Armband* ter hand te nemen. Dat boek is immers primair met het oog daarop geschreven.

Een vraag van belang is of het mogelijk is in dienst van Defensie wetenschap te bedrijven. In het algemeen kan deze vraag met ja worden beantwoord, al zullen defensie-instituten zich doorgaans verre houden van onderzoek dat de fundamenten van Defensie zou kunnen aantasten. Het wordt anders als verantwoordelijke

politici menen dat hun kiezersbelangen dreigen te worden aangetast, zoals in het geval van minister De Grave is gebleken. Omgekeerd is het denkbaar dat politici wetenschappers aanzetten tot het positief belichten van bepaalde gebeurtenissen teneinde hun kiezersvolk gunstig te stemmen. In dit verband moet ook worden genoemd dat Jagtenberg c.s. de indruk hebben dat zij de steun van allerlei organisaties die subsidies van defensie ontvangen, hebben moeten ontberen. Dat geldt zelfs voor organisaties van veteranen.⁶⁶ Politiek en transparantie zijn fenomenen die kennelijk met elkaar op gespannen voet staan.

Ontmythologisering is een belangrijk aspect van historisch onderzoek. Wij hebben hiervan geconstateerd dat het generatiegebonden is. Iedere generatie leeft bij haar eigen herinneringen en vormt zich een navenant beeld. Het beeld van de vooroorlogse generatie kent per definitie veel meer nuances, maar is ook het meest geëmotioneerd en dus gekleurd. Daarom is het veel moeilijker te herzien dan het beeld van de naoorlogse generaties. De gedachte dat aan eigen zijde evenzeer schendingen van het oorlogsrecht hebben plaatsgehad en dan mogelijk op een bijna soortgelijke schaal als aan Duitse is met dat beeld welhaast onverenigbaar.

Wij hebben voorts betoogd dat het aantal inbreuken aan Duitse zijde beduidend hoger lijkt dan het aantal Nederlandse. Ook in kwalitatieve zin komt het ons voor dat de Duitsers als goed bewapende en getrainde aanvallers ernstiger in gebreke zijn gebleken dan onze soldaten in hun rol als verdedigers. Weliswaar rust op de aanvaller én de verdediger de plicht het oorlogsrecht te respecteren, maar naar onze mening zijn van de aanvaller opzettelijke schendingen anders te kwalificeren dan de paniekmaatregelen van de verdediger. Wij beseffen dat Amersfoort meer waarde hecht aan de formele afwegingen binnen het *ius in bello* dan aan de morele kanten. Zo'n klinische benadering is correct als eerste stap. Bij de (historische) ver-

klaring behoort evenwel ook het schetsen van de omstandigheden waaronder de schendingen plaatsvonden. Bij een beoordeling door de rechter zouden die een belangrijke rol spelen, zo er ooit een rechter over zou oordelen.

Over de impact van het specifieke ss-karakter op de schendingen van het oorlogsrecht zijn wij minder zeker. Het lijkt ons het meest plausibel dat de motorisering van het betreffende regiment als voorhoede in het Nederlandse zwaartepunt en vooral de opgelegde druk om zich ter plaatse te bewijzen, een sterke rol hebben gespeeld. Als dat zo is, dan moet de kwestie van systematische of incidentele schendingen in dat licht worden gezien. Een regiment zonder gevechtservaring dat *Der Führer* heet, zal alles op alles zetten om zijn naamgever te eren. Aldus kan een patroon van schendingen ontstaan dat de indruk maakt van bovenaf ingegeven te zijn.

Het debat zou in onze ogen anders zijn verlopen als niet de historicus Brongers erin gemengd was geraakt. Dan zou namelijk de historische analyse, meer dan vijftig jaar na dato, zich op een geheel andere ‘golflengte’ hebben afgespeeld dan de herinneringen van de veteranen. Dat is nu eenmaal een feitelijk verschil tussen de historici en de mensen die het zelf meegemaakt hebben. Brongers zendt op beide frequenties, die van historicus en die van kampioen van de veteranen.

Ten slotte willen wij de waarde van dit debat voor hedendaagse missies benadrukken door een vergelijking te maken met Srebrenica.

De overeenkomsten liggen voor het oprapen: een nationaal échec, meteen na afloop een militair onderzoek, vele publicaties om het échec te verklaren, het zoeken naar zondebokken, een parlementaire enquête (inclusief een Franse rol daarin) en – *last but not least* – mythevorming.⁶⁷ We zijn benieuwd wanneer historici klaar zijn om opnieuw te ontmythologiseren.

Noten

- 1 Amersfoort H. en P.H. Kamphuis, *Mei 1940; de strijd op Nederlands grondgebied*, Den Haag 1990. Hierna te noemen *Mei-I*. Prof. dr. H. Amersfoort is onder meer bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam; Drs. P.H. Kamphuis was hoofd van de Sectie Militaire Geschiedenis (KL), later geheten Instituut voor Militaire Geschiedenis, en is thans directeur van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie. Aan het boek werkten zes auteurs mee.
- 2 Vogel, J.C.A.C. de, *Mei 1940*, boekbespreking, MS 159 (1990) (5), p. 240.
- 3 Opmerkelijk is dat het blad *Carré* van de NOV zich niet in de discussie mengde, dit in tegenstelling tot het blad *Trivizier* van dezelfde vakbond. Voorts is het opvallend dat de officiële organisaties van veteranen zich afzijdig hielden. De vereniging *8 Regiment Infanterie* trad op als eiser in het kort geding van 12 december 2000.
- 4 Zie www.grebbenberg.nl
- 5 Het is echter niet overdeven te stellen dat veruit de meeste medestanders zich hun steun niet of nauwelijks bewust waren.
- 6 *Mei-I*, p. 9.
- 7 Amersfoort, H. en P.H. Kamphuis, *Mei 1940; de strijd op Nederlands grondgebied*, tweede herziene druk, Den Haag 2005. Hierna te noemen *Mei-II*.
- 8 Amersfoort, H., *Ik had mijn Roode-Kruis band afgedaan; oorlogsrecht en gedragingen van Nederlandse en Duitse militairen in gevecht, mei 1940* (kortweg *De Armband*), Den Haag 2005. Hierna te noemen *De Armband*.
- 9 *Mei-I*, p. 301.
- 10 Jagtenberg, ing. W.D., *Geschiedvervalsing over de Meidagen van 1940; Kiest Defensie vóór de SS en tégen haar veteranen?*, Wijchen 1995.
- 11 *Ibidem*, p. 49.
- 12 President Arrondissementsrechtbank 's Gravenhage (kort geding) 2 december 2000, mrt 1991, p. 84. Hierbij dient te worden aangetekend dat Kamphuis naar aanleiding van een brief van de broer van Migchelbrink al op 4 april 1990 hernieuwd onderzoek naar de kwestie-Migchelbrink had laten uitvoeren. Dit resulteerde in 'Onderzoeksrapportage betreffende de gang van zaken tijdens en na de overgave van de derde sectie van I – III – 8 RI op 11 mei 1940' van 11 juli 1990', waarbij duidelijk is aangegeven dat in een nieuwe druk de tekst zou worden aangepast aan de onderzoeksresultaten'.
- 13 Dr. C.M. Schulten was onder meer directeur van het NIOD en daarvoor hoofd van de Sectie Militaire Geschiedenis (KL).
- 14 Postma, Th., boekbespreking van *De Armband in Mars et Historia*, nummer 2, 2005.
- 15 Interview prof. dr. H. Amersfoort, 6 oktober 2005.
- 16 Zie ook generaal-majoor drs. ing. T. de Kruijf, MS (174) (9), pp. 393-395.
- 17 Dunk, H.W. von der, *Mensen, machten mogelijkheden; historische beschouwingen*, Amsterdam 2002, pp. 149-155.
- 18 Zie ook L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, 1939-1945, deel 3*, Den Haag 1970, pp. 479, 480. De Jong haalt hier in 1970 al de ergste karikaturen uit het beeld.
- 19 Taylor, A.J.P., *The origins of the Second World War*, Penguin Books 1987, p. 9.
- 20 Jong, L. de, *De Duitse Vijfde Colonne in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam 1953.
- 21 Denk bijv. aan oud-minister Luns die tot aan zijn dood vol hield dat zijn broer hem als lid van de NSB zou hebben opgegeven.
- 22 Jong, L. de, op.cit., p. 466.
- 23 Dunk, H.W. von der, op.cit., p. 13.
- 24 *De Armband*, pp. 20, 21.
- 25 *Ibidem*, p. 165.
- 26 Th. A. van Baarda (MRT 2002 pp. 71-73) gebruikt de term 'militaire noodzaak'. Hij meent in navolging van anderen dat militaire noodzaak, hoewel voor het begrip geen consistente terminologie wordt gebruikt, vier essentie bestanddelen bevat: urgente noodzaak voor commandant, onmisbaarheid om volledige overgave van de vijand zo spoedig mogelijk af te dwingen, georganiseerd geweld en voorzover die geweldsmaatregelen niet verboden zijn door het oorlogsrecht.
- 27 *Ibidem*, pp. 25, 27.
- 28 *Ibidem*, p. 23, 24.
- 29 Interview met W.D. Jagtenberg, 15 september 2005
- 30 *De Armband*, p. 82.
- 31 *Mei-I*, p. 218. Jagtenberg (interview 15 september 2005) weigert terecht het vervangen van de ene schending van het oorlogsrecht door een volgende als een illustratie van 'correct' gedrag te zien.
- 32 Zie ook noot 12.
- 33 Opmerkelijk is dat de door de veteranen gewraakte getuigenverklaring van sergeant Meijerink wel (als ongedateerd) in de brochure van Jagtenberg is opgenomen (p. 45). Volgens *Mei-II* (p. 418) dateert deze verklaring mogelijk van juli 1940.
- 34 Deze later afgelegde verklaringen dateren van de jaren 1990 tot 1994.
- 35 Interview met W.D. Jagtenberg d.d. 15 september 2005.
- 36 Jagtenberg, W.D., op.cit., pp. 49-61.
- 37 *Alles lijkt te draaien om de kwestie-Migchelbrink*, artikel in het Gelders Dagblad, 20 december 2000.
- 38 *De Armband*, p. 165. Vanzelfsprekend doet dit grove onderscheid geen recht aan andere voorkomende schendingen als incidenten bij de overgave, gevaarlijke misverstanden e.d.
- 39 Jagtenberg, W.D. op.cit., p. 31 (nr. 18). Een voorbeeld: bij het oprukken naar het viaduct bij Rhenen drijven de Duitsers in eerste instantie in ondergoed geklede Nederlandse krijgsgevangenen voor zich uit. In tweede instantie maken zij gebruik van Nederlandse uniformen.
- 40 *Mei-I*, p. 217. Een voorbeeld: vaandrig G.J. Bijlsma vecht met zijn sectie door, terwijl de sectie naast hem de witte vlag hijst.
- 41 Kamphuis P.H., artikel in *Vrij Nederland*, 31 maart 1990.
- 42 *De Armband*, p. 165.
- 43 Jagtenberg W.D., op.cit., pp. 26-47.
- 44 Voorst tot Voorst, J.J.G. Baron van, *Indrukken over de Meidagen van '40*, bijlage 70 van deel Ib (*Algemene Inleiding/Militair beleid*) van het Verslag van de Enquête Commissie Regeringsbeleid 1940-1945, p. 146. De schrijver noemt voorts het plaatsen van witte vlaggen door de Duitsers (!) op veroverde stellingen om de indruk van overgave te wekken, het misbruik van oranje vlaggen op voertuigen alsmede de dreiging Utrecht te bombarderen.
- 45 *Ibidem*, deel Ia, pp. 144-147. Zie ook *De Armband*, p. 27. Ph. M. Boscher (*Marineblad* december 2005, pp. 394-395) constateert dat Amersfoort sterker had gestaan als hij de geplande schendingen van het oorlogsrecht in zijn beschouwing had betrokken. Wij zijn dat met hem eens.
- 46 Interview met prof. dr. H. Amersfoort, 6 oktober 2005.
- 47 *De Armband*, pp. 52, 53, 166.
- 48 *Ibidem*, p. 18.
- 49 *Mei-I*, p. 214.
- 50 *De Armband*, p. 76.
- 51 *Mei-I*, p. 70.
- 52 *Ibidem*, p. 300 alsmede *Mei-II*, p. 378.
- 53 Jagtenberg, W.D., op.cit., p. 89 (punt 4). Brongers bedoelt waarschijnlijk de passage op pp. 108-110.
- 54 *Mei-I*, p. 109.
- 55 Brongers, E.H., *Grebbelinie 1940*, Baarn 1940, pp. 22, 23. Overigens gebruikt Brongers hier zelf ook geen bronvermelding.
- 56 *Ibidem*, pp. 27, 28.
- 57 Jong, L. de, op.cit., p.472.
- 58 *Mei-II*, p. 378.
- 59 Jong, L. de, op.cit., p. 120.
- 60 *Ons Leger*, 1970, deel 8, pp. 1-4, en deel 10, pp. 1-2.
- 61 Jagtenberg, W.D., op.cit., pp. 6, 14, 18, 19. Zie ook www.grebbenberg.nl voor diens reactie van 6 juni 2005 op *De Armband*.
- 62 Nierstrasz, V.E. en F.J. Molenaar waren de eerste schrijvers van officiële overzichtswerken inzake de Meidagen. Van hun werk maakte L. de Jong omstandig gebruik.
- 63 Jong, L. de, op.cit., deel 14 *Reacties/Eerste Helft*, p. 184.
- 64 *Mei-I*, pp. 26-29.
- 65 *De Armband*, pp. 120, 124 (resp. voetnoten 193 en 201).
- 66 Jagtenberg, W.D., op.cit., pp. 62-72.
- 67 Zoals bijvoorbeeld de vaak geuite veronderstelling dat het bataljon als gevechtseenheid de enclave had moeten verdedigen.